

szemben már egy másik pecsétet használtak, a körirat meghagyásával a címerképet üresen hagyták. – Uo., 212. és 265. p. 1949. június 30–1950. április 26.

⁴⁹ *Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye 1945–1958.* Kormányrendeletek, kormányhatározatok. 4.228/1949. (IX. 7.) M.T. számú rendelet a Magyar Népköztársaság címerének használata tárgyában. 4. § (Budapest, 1960, 2. köt. 152. p.)

⁵⁰ Uo. 390/1949. (X. 22.) számú minisztertanácsi határozat a népköztársasági címerrel ellátott bélyegzők nyilvántartása és kezelése tárgyában (624. p.)

⁵¹ FML Fejér Megyei Önkormányzat Hivatalának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. (XXXVI. 1.) 7/1991. (IV. 30.) K. r. sz. (1. d. 8. köt. 18. p. és 25–30. p. 1991. április 18.)

⁵² Uo. 1. d. 8. köt. 16–18. p.

⁵³ Uo. 3. d. 21. köt. Tájékoztató, 3. p. 1992. március 26.

⁵⁴ Uo. 21/1992. (VII. 1.) K. r. sz. (3. d. 24. köt. 22–23. p. 1992. június 19.)

⁵⁵ Uo. 12/1993. (IV. 5.) K. r. sz. (5. d. 32. köt. 19–20. p. 1993. március 25.)

⁵⁶ Fejér Megyei Önkormányzat Közgyűlésének rendeletei. 4/2000. (II. 10.) K. r. sz. (Fejér Megyei Közlöny [a továbbiakban: FMK], 10. évf. 1. sz. 72. p. 2000. március 1.)

⁵⁷ Uo. 4/2001. (II. 15.) K. r. sz. (FMK, 11. évf. 1. sz. 89. p. 2001. március 1.)

⁵⁸ Uo. 12/2003. (IV. 24.) K. r. sz. (FMK, 13. évf. 3. sz. 123. p. 2003. május 15; 4. sz. 113–118. p. 2003. május 15.)

⁵⁹ Uo. 32/2003. (XII. 18.) K. r. sz. (FMK, 13. évf. 8. sz. 4–9. p. 2003. december 30.)

⁶⁰ Uo. 17/2005. (IX. 30.) K. r. sz. 1. § (FMK, 15. évf. 4. sz. 34. p. 2005. október 15.)

⁶¹ Uo. 23/2005. (XII. 16.) K. r. sz. (FMK, 15. évf. 5. sz. 41–42. p. 2005. december 30.)

⁶² Uo. 5/2007. (II. 23.) K. r. sz. (FMK, 17. évf. 1. sz. 82–85. p. 2007. március 26.)

Völgyesi Levente

A városok hatalmi szimbolikája

Egy város a jelenben, a mai korban is kényesen ügyel státuszára, még inkább igaz ez a múltra, amikor egy város nagy önállósággal, komoly joghatósággal rendelkezett, s ezt külsőségeiben is igyekezett szimbolizálni.

Az elkövetkezendő sorok leírásakor nem kellett avatott városjogtörténet-kutatói vénával rendelkezni, elegendő volt csupán nyitott szemmel járni a világ jelentősebb, vagy – amint erre majd igyekszem kitérni – kevésbé jelentős településein. Abban is biztos vagyok, hogy jelen tanulmány elolvasása után többen is megkereshetnének, jelezvén, hogy az alábbiakban nem említett, újabb és újabb városi hatalmi szimbolikával bíró elemet is fel tudnának sorolni. Ezt nem kétlem, hiszen nem is törekedhetek teljességre, hiszen minden egyes város – amelyből sok és sokféle van – külön-külön produkálhat sajátos ötleteket.

Ha az ember betoppan egy községbe, városba, mindjárt körbenéz, mivel találhatja magát szemben: egy perifériális porfészekbe csöppent, vagy pedig egy metropolisz tornyosodik előtte. Ha már a metropolisz szó elhangzott, megállapíthatjuk, hogy régen egy város világi, profán értékei mellett az egyházra is figyelmet fordított. Így adódik a metropolita kifejezés is, amely utal arra, hogy a metropolisz (nagyváros) egyházi vezetőjéről, püspökéről van szó, aki érseki rangban van, tehát vannak szufragáneus, alárendelt püspökei is, akik – nagy valószínűséggel – kevésbé jelentős városban tartják fenn székhelyüket.¹ Ez a középkori polgárság számára is fontos, hiszen ezzel is

kifejezik felsőbbrendűségüket a többi környező város lakói felett. A szekularizáció korában ennek már nincs különösebb jelentősége.

Az egyházi szálát viszont továbbbővíthetjük: egy valamennyire magára adó történelmi város hatalmi szimbolikáját tovább erősíti a városi plébániatemplom, amely sok esetben akár magasabb egyházi méltóság (érsek, címzetes vagy valóságos püspök, prépost, apát) székesegyháza is. Komoly státuszszimbólum a város plébániatemploma. Ezek a sokszor gigantikus méreteket öltő – bár inkább Nyugat-Európában épült – székesegyházak fejezik ki leginkább a város hatalmát, a városi polgárok gazdagságát, erejét. Ehhez csatlakozik a székesegyházak belső művészeti kiképzése, ahol a városlakó donátorok hatalmas pénzösszegekkel, a kor legdivatosabb és legdrágább képzőművészeinek alkalmazásával szimbolizálják az erőviszonyokat. Még elképzelni is megterhelő, ha meggondoljuk, milyen is lett volna Siena vagy Frankfurt székesegyháza, ha elkészül, s például az 1348-as európai nagy pestisjárvány nem tizedeli meg a lakosságot, nem teszi tönkre a gazdag kereskedők fényűző világát. Persze sok helyen ezt nem kell elképzelni, mert az utókor akár Kölnben vagy Speyerben bevégezte ezt a munkát, s befejezte a műalkotást, az eredeti stílusban, még akkor is, ha ez erősen történelemhamisító képzetet kelt.² Viszont a teljesség érdekében azt is meg kell jegyeznünk, hogy ezek az utólagos csinosítgatások, történelmi kozmetikázások már kívül esnek a városok érdekkörén, és sokszor állami érdeket szolgálnak.

Egy magára adó város nemcsak egy plébániatemplomot tart fenn. Egy-két koldulórendi templom és kolostor külön fényt visz a városi életbe, hiszen a hatalmat és a gazdagságot az is jól reprezentálja, hogy több szerzetesi közösség eltartására és gyarapítására is elegendő energiával rendelkezik a város közössége. Ráadásul a kolduló és prédikátor barátok távol tartják a kellemetlen eretnek mozgalmakat, valamint

tudományos műhelyt, kórházat, árvaházat tartanak fenn, és éjjeli menedékkal is szolgálhatnak a rászorulóknak, amelyek egyrészt kegyes hagyományok, másrészt tehermentesítik ezen kötelezettségek alól a várost.³

Az sem meglepő, ha egy nagyobb város nemcsak egy pazar plébániát tart fenn. Elég Budára nézni, ahol mind a magyarok (Mária Magdolna-torony, Kapisztrán tér), mind a németek (Nagyboldogasszony [Mátyás-] templom) felépítették saját templomukat, önálló plébánossal és papi személyzettel. A nemzetiségi büszkeség okán nem is szívesen érintkezett volna a két náció a liturgiákon, noha az mindkét helyen latinul folyt, s azonos hitelveket vallottak.⁴

Az egyház kapcsán az embernek rögvess eszébe jut az írásbeliség, az írásbeliségről pedig a pecsétek. A szabad királyi város büszke volt arra, hogy vörös viaszt használhat pecsétjeihez, ameddig egy mezővárosnak – bár lehet, hogy gazdagabb és tehetősebb is volt – jogilag mégiscsak meg kellett elégednie a zöld viaszpecsét használatával.⁵

A hatalmi szimbolika szempontjából legalább ennyire fontos a különböző építészeti megoldások alkalmazása. A városvezetés az újkorban egyre nagyobb hangsúlyt fektetett arra, hogy a városnak ne legyen elhanyagolt, vidékies képe, hanem egy fejlett, modern, nagyszabású város képét mutathassa. Ennek eszköze lett a viszonylag fiatalnak mondható közigazgatási ágazat, a városépítészeti szabályozás. Megdöbbentő például, hogy Budán a jelenlegi Szentháromság tér, a Mátyás-templom előtti főtér, ahol a Városháza is állt, csupán a 18. században alakult ki. A középkorban itt sűrű utcahálózat volt, így a központi jelleg a városszerkezetben nem dominált. Csak a török megszállást követően alakították ki a teret, megszüntetve ott az utcahálózatot, lebontva az ott álló házakat, s hozták létre a mai, impozáns teret.⁶ S miért pont itt? – tehetjük fel a kérdést. I. Lipót király a vár területére csak német katolikusokat engedett letelepedni. Így hát nem véletlen, hogy a német (Mátyás-) templom előtti teret alakították ki, a templommal szemben felépítve a nagynak mondható városházát, külön óratoronnyal, kápolnával, börtöncellával.⁷ A magyarok volt plébániatemplomából szerzetesi templom lett, központi szerepét elvesztve, és soha többé vissza nem nyerve. A szerzetesrendek feloszlása után pedig helyőrségi templom lett.⁸ Külön érdekességet hordoz a 20. század vége, amikor az akkor regnáló polgármester – magyaros virtusból – a Szentháromság térről a tanácsrendszer idején kiköltözött kerületi előljárási épülete helyett – amely ma is idegen kézben van – a Kapisztrán térre (a volt magyar főterre) helyezte vissza, helyesebben át a Budavári Önkormányzat székhelyét, revansot véve az újkori németesítési tendencián. Ez nagy anyagi áldozatot követelt a városrésztől.

Az idegen személynek először a városházán kell bejelentkeznie. A városi polgár is a városházán intézi ügyes-bajos dolgait. Köztudott, hogy kezdetben nem

volt városháza, s az éppen hatalmon lévő városbíró háza szolgált a hivatalos ügyintézés színhelyéül. Az írásbeliség elterjedésével, a hivatalnokréteg kialakulásával – amikor már komoly irattárra és hivatali helyiségekre is szükség lett – merült fel a városháza építése, leginkább már a kora újkorban. Persze van pár üdvös középkori kivétel is, gondoljunk például Bártfa városára. A városházának viszont a központban kell felépülnie, akár több tisztes polgár személy telkeinek feláldozása árán is, s ennek emeletes, reprezentatív épületnek kell lennie, magasabbnak és hatalmasabbnak a többi épületnél, hiszen ez jelképezi a várost, annak hatalmát, gazdagságát. A városháza homlokzatán el is helyezhető olyan hatalmi szimbolika – például pallos vagy más juriszdkációs szimbólum – amely reprezentálta a város kiváltságait. Ugyanígy jelenik meg a főtéren lévő pellengér.⁹

A városházán vagy a városháza közelében felépült börtönépületek és kaszárnyák (itt értsd: nem az állami katonaság beszállásolásáról, hanem a város által alkalmazott rendfenntartó erők tartózkodási helyéről beszélünk) tovább növelték a város iránti tiszteletet, kifejezve a jog- és létbiztonság jelenlétét a településen.

A vándornak, aki messziről pillantotta meg a várost, szembetűnt annak védelmi rendszere.¹⁰ Még a legszegényebb városi közösség is körbekerítette a városát, ha mással nem is, de karókkal és cölöpökkel, a városon átmenő gyalogos és lovas-, szekeres forgalmat kapukkal vagy sorompókkal korlátozta, árokkal és sövényekkel véve körbe a települést. Egy szabad királyi város – mint kollektív nemes – arra is kiváltságot kapott, hogy a települést kőfállal vegye körbe.¹¹ Láthatunk vizesárkokat, farkasvermeket, bástyákat, tornyokat, magas várfalakat, barbakánokat, csapórácscsal és felvonóhíddal erősített városkapukat, amelyek távol tartották a betolakodókat, és tiszteletet ébresztettek a vendégekben.

Legalább ekkora státusz- és hatalmi szimbolikát hordoznak a tornyok. Persze mind az egyházi, mind a világi tornyok szolgálnak praktikus célokat is. A tornyokból ügynöki lehet a tüzeket, meg lehet figyelni, közeledik-e ellenség a város falai alá, a harangok jelzik az idő múlását és a veszélyhelyzeteket, a torony alsó része börtönként használható.¹² De a torony, s főleg annak magassága egyben a városi hatalmi szimbolika része. Volt olyan torony, amelyet többször túlméreteztek, s összedőlt, de újra kezdték az építését. Ennek a toronynak az is feladata volt, hogy magasabb legyen, mint a szomszéd városé. Ahogyan a városházának és a templomnak is nagyobbnak kellett lennie.

Már a 19. század vívmánya a reprezentatív sugárutak megjelenése. A girbe-gurba utcácskák falusiasak, az egyenes, hosszú sugárutak, rajta reprezentatív köz- és magánépületek a város modern, fejlett jellegét mutatják. Nehéz lenne megmondani, melyik az első, a középkori hagyománnyal, de már újkori nyomvonalal rendelkező városi utca a világon. Talán Róma

A Szent Egyed-templom

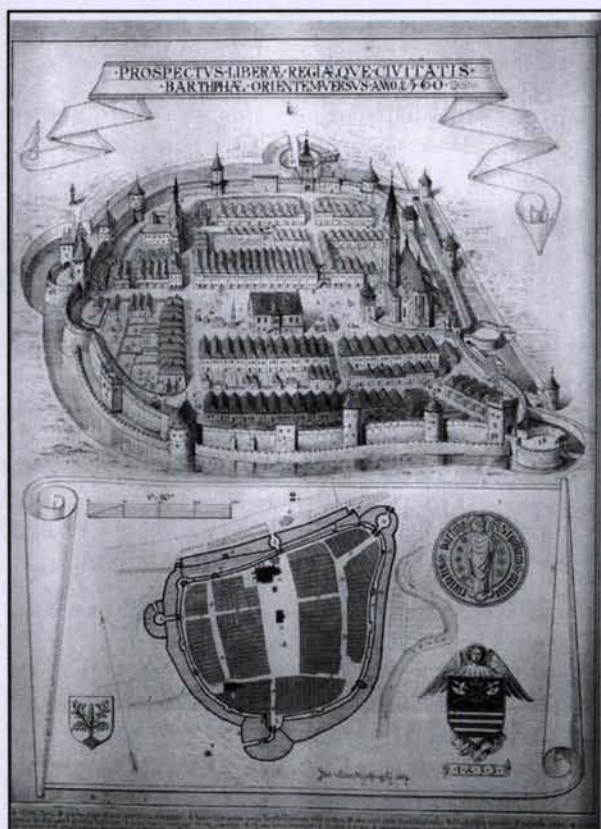

A városháza

A városfal részlete

Egy középkori szabad királyi város,
Bártfa szimbolikus építményei

Bártfa látképe, címere és térképe (metszet)

Légifelvétel a mai városmagról

A Főtér részlete a Szent Egyed-templommal és a városházával

16. századi tudatos városrendezése megfelelő lesz a vizsgáldóshoz. A középkori Róma ugyanolyan zengző utcákból állt, mint bármelyik középkori város. A reneszánsz idején gondolt arra a város ura, hogy világvároshoz méltó főutcára lenne szükség. Így született meg a Via Giulia a fizenzei negyedben, amikor egy egyenes utcát vágtak az akkori belvárosban. Ezen az új szakaszon reprezentatív paloták épültek, a vatikáni egyházi – éppen átalakulóban lévő – központtal szemben, a folyó túlsó partján.¹³ Magyarországon adatunk van már a 18. századi Székesfehérvárról, ahol a városi tanács statútumban rendelte el az utcák kialakítását, a homlokzatok rendbetételét, az utca vonalába belógó toldalaképileteket elbontását.¹⁴ Pesten és Budán a 19. század elején városi szépítő bizottságok jönnek létre, hogy egységes városkép alakulhasson ki.¹⁵ Rengeteg régi ház tűnt el ekkor, majd a későbbiekben az egységes térképzést elősegítette az 1849. évi Heinzi-féle Pest-bombázás. A világvárosi megjelenés erőltetése Pesten annyira fontos volt a 19. században, hogy annak még a régi városháza is áldozatul esett, de kis híján az ősi pesti Nagyboldogasszony Főplébánia (ma Március 15. tér) is a bontás sorsára jutott.¹⁶ Végül a templom maradt, ettől persze a mai Szabadsajtó út kissé kanyargós lett, de megszülethetett a mai Kossuth Lajos utca és a Rákóczi út mint sugárút, a végén a modernitást és a haladást jelképező vasúti pályaudvarral, valamint a mai Andrássy út, végén a Millenniumi Emlékművel a Hősök terén, bár a telekspekuláció okán ez a sugárút a túlsó, belvárosi végén méginkább szervesen kapcsolódik a Lánchídhhoz.

A városi rivalizálás az állami szerepvállalás növekedésével elhalványodott. Pest világvárossá fejlődése már állami, és már nem csupán önkormányzati érdek volt, Budán pedig a Mátyás-templom és a Halászbástya átalakítása és történelmietlen túldíszítése kifejezetten az állami kultúrpolitikát szolgálta.¹⁷

Persze a rivalizálásnak ma is akadnak példái, üde színfoltok a szürke hétköznapiakban. Ezzel ki is léphetünk a jogtörténet területéről. Nézzük a jelent és a jövőt! Mekkora csapás egy városnak, ha a lakók személyi igazolványában nem a lakóhely szerepel születési helyként, mert a városnak nincs saját születése, így hát nincs más megoldás, mint nagy költségen kialakítani. Láttam olyan városokat is, amelyek a főutakon a település nevét tartalmazó tábla mellé kitették az „egyetemváros” elnevezésű táblát is. Ezzel talán azt jelzi a városi vezetés, hogy a tudás hatalom, az egyetem a város fontosságát és nagyságát jelképezi. Egy szegény kisközség is képes eladósodni azért, hogy ne a körjegyzőség mostohagyermeké legyen, hanem saját büróval bírasson. Autóvezető útutazóként meg kifejezetten a dühroham kerülgeti az embert, ha azért van működő közlekedési lámpa – természetesen éppen pirosat jelez – a főúton, mert ez is kifejezi a település nagyságát és fontosságát. Talán legalább ennyire fontos ma, hogy a település köré épültek-e hatalmas bevásárlóközpontok, fontos-e a multinacionális üzletláncoknak a környék lakossága, s legalább ennyire fontos visszajelzés a multiplex mozikkal rendelkező pláza léte. Ugyanígy megmagyarázható az ódon belvárost körbevevő lakótelepi toronyházak léte is, amelyre több városszociológus azt mondja, hogy építészeti indokolt, mert a modern város olyan, mint egy stadion: belül a belváros mint küzdőtér, kívül pedig a toronyházak mint a stadion lelátói. Lehet-e státuszszimbólum egy külvárosi lakótelep? Mutatja esetleg az elmúlt fél évszázad migrációját, s a város közelmúltjának felemelkedő tendenciáját? Akkor mit mutat a nagyvárosok körüli agglomeráció növekedése? A városi életmód hanyatlását? Vagy ez is a városi hatalmi szimbolika egy ma még rejtett attribútuma? A jövő majd választ ad. A városi szimbólumgyártás tovább folytatódik, mégpedig velünk és immár általunk.

Jegyzetek

¹ Szuromi Szabolcs Anzelm O.Praem.: *Egyházi intézménytörténet* (Budapest, 2003, 26. p.)

² Horler Miklós: *A műemlékvédelmi gondolat kialakulása Európában* (Budapest, 1984, 22–23. p.)

³ Szántó Konrád: *A katolikus egyház története*. I. (Budapest, 1987, 432. p.)

⁴ *Budapest Lexikon*. II. Főszerk.: Berza László (Budapest, 1993, 115. p.)

⁵ Csizmadia Andor: *Az egyházi mezővárosok jogi helyzete és küzdelmük a felszabadulásért a XVIII. században* (Budapest, 1962, 50. p.); Récsi Emil: *Magyarország közjoga* (Buda-Pest, 1861, 309. p.)

⁶ *Budapest Lexikon*. II., 441. p.

⁷ *Budapest Lexikon*. II., 601. p.

⁸ *Budapest Lexikon*. II., 115. p.

⁹ Kállay István: *Városi bíraskodás Magyarországon 1686–1848* (Budapest, 1996, 18. p.)

¹⁰ Blazovich László: *Városok az Alföldön a 14–16. században* (Szeged, 2002, 130. p.); Hornyik János: *Kecskemét város gaz-*

dasági fejlődésének története (Kecskemét, 1927, 19–20. p.); Bács-Kiskun Megyei Levéltár IV. 1504. a/2. Szilády Károly által készített jegyzőkönyvi másolat II. LXV.; BKML IV. 1504. h/2. 525–526. p.; BKML IV. 1504. h/2. Az 1774. évi tanácsulési jegyzőkönyv 419. oldalán lévő bejegyzés másolata, 25. p.

¹¹ *Tripartitum*, Partis III. tit. 8. § 1.

¹² Bónis György: *Buda és Pest bírói gyakorlata a török kiűzése után 1686–1708* (Budapest, 1962, 183. p.)

¹³ Ercoli, Olivia-Belford, Ros-Mitchell, Roberta: *Róma* (Budapest, 1997, 276. p.)

¹⁴ Székesfehérvári városi levéltár prot. sess. 1744. márc. 13.

¹⁵ Nagy István–Nagy Lajos–Wellmann Imre: *Budapesti I. sz. Állami Levéltár, Buda sz. kir. főváros, Pest sz. kir. város, Óbuda mezőváros levéltárjai* (Budapest, 1959, 37. p.)

¹⁶ *Budapest Lexikon*. II., 106–107. p.

¹⁷ Tamási Judit: *Műemlékvédelem törvényi keretek között* (Budapest, 2001, 32. p.)

